ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Аминов Бахтиёр Усмонович дар мавзуи «Масъалаҳои ахлоқ дар рисолаи «Унвону-л-баён»-и Абдуллоҳи Шабровӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03 – Таърихи фалсафа (илмҳои фалсафӣ), шаҳри Душанбе, 2025. – 166 с.

Мутобиқати мавзуъ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Аминов Бахтиёр Усмонович дар мавзуи «Масъалаҳои ахлоқ дар рисолаи «Унвону-л-баён»-и Абдуллоҳи Шабровӣ» барои дарёфти дараҷаи номзади илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03– Таърихи фалсафа (илмҳои фалсафӣ), ки барои ҳимоя ба шурои диссертатсионии 6D.КОА-092 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилшуда, ки ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо дорад, пешниҳод шудааст, ба самти шуро, ихтисос самти илмҳои мазкур ба талаботи Феҳристӣ ихтисосҳои кормандони илм ва доктори илм ва ба Қарори Раёсатии Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 сентябри соли 2024, ки таҳти № 10 тасдиқ шудааст, мувофиқат мекунад.

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Мубрамии мавзуи таҳқиқоти таълимоти ахлоқии Абдуллоҳи Шабровӣ дар он аст, ки ӯ арзишҳои ахлоқиро бо ғояҳои тозаи худ баён мекунад. Дар натиҷаи талошҳои ӯ арзишҳои ахлоқӣ дар як қатор мамлакатҳои Шарқ таҷдиди назар шуда, аломатҳову хусусиятҳои мувофиқ ба таҳаввулоти иҷтимоӣ-иқтисодии замонро касб кард. Махсусан дар ҳавзаҳои илмии Миср, Шом, Осиёи Хурд, Покистон, Ҳиндустон, Хуросону Мовароуннаҳр ва монанди инҳо омӯзиши афкори фалсафӣ-ахлоқии Абдуллоҳи Шабровӣ дар асрҳои XVIII-XIX хеле тавсеа ёфт.

Ба андешаи диссертант таҳқиқи андешаҳои ахлоқии ин мутафаккир, дар баробари таҳқиқоти дигар, ба хусус дар замони муосир барои тарбияи насли ояндасози ҷомеа аз аҳамият холӣ нест.

Барои дарк намудани аҳамият ва муҳимияти пажуҳиши масъалаи мазкур диссертант дуруст қайд мекунад, ки дар шароити тағйирёбиҳои мухталифи ҷаҳонишавӣ мушкилоти марказӣ ҷанбаи ахлоқ мебошад. Дар таълимоти Абдуллоҳи Шабровӣ устувории сулҳу ваҳдат, якпорчагии марзу бум ва соҳибистиқлолиро дар ҷомеа ва дар байни афроди он ва мусолаҳа карданро бо душманон дар сухани нек ва муомилаи хуб мушоҳида кардан мумкин аст.

Бояд зикр намуд, ки мавзуи таҳқиқоти мазкур актуалӣ буда, таҳлилу таҳкики воқеъбинонаи «Унвону-л-баён» мавриди баҳси рисолаи мазкур гардидааст.

Дараҷаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Диссертант ба таври мушаххас дар 6 банд нишон медиҳад ва аслияти илмии рисоларо мушаххас мегардонанд, ки «Унвону-л-баён»-и Абдуллоҳи Шабровӣ дар Тоҷикистон аввалин маротиба мавриди омӯзиш қарор гирифта, дар доираи таҳқиқоти илмӣ-назарариявӣ амалӣ карда шудааст. Навгониҳое, ки дар рисолаи таҳқиқоти диссертант ба даст оварда шудаанд, барои рушди ҷомеаи тоҷик аҳмияти хос дорад. Ҳамчунин диссертант сарчашмаҳои асосии ташаккули ҷаҳонбинии мутафаккир, шабоҳату фарқияти андешаҳои ахлоқии ӯро бо таълимоти ахлоқии Арасту, Насриддини Тусӣ, Ҷалолиддини Давонӣ ва дигарон нишон додааст. Ғайр аз ин, диссертант кӯшиш ба харҷ додааст, ки рисолаи «Унвону-л-баён»-и мутафаккир, ҳамчун дастури таълимии ахлоқ аз диди фалсафӣ таҳлилу баррасӣ гашта, ҷойгоҳи он дар раванди тарбияи ахлоқии ҷавонон муайян карда шавад. Илова бар ин, диссертант муайян менамояд, ки яке аз масъалаҳои меҳварии баҳси ахлоқ дар таълимоти мутафаккир масъалаи фазилат ва разолат буда, бори аввал баррасӣ ва мавриди омӯзишу таҳқиқи фалсафӣ қарор мегирад. Дар ниҳоят диссертант имконияти истифодаи таълимоти ахлоқии рисолаи «Унвону-л-баён»-и мутафаккирро дар ҷомеаи муосир барои насли ояндасоз нишон дода, роҳи дурусти истифода аз он, хоса дар шароити Тоҷикистонро пешниҳод кардааст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тасияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Диссертант ҳангоми таҳияи рисолаи диссертатсионӣ ба сарчашмаҳои илмӣ ва пажуҳишҳои дигар олимон, ки марбут ба мавзуи таҳқиқот мебошанд, махсусан ба мавод ва сарчашмаҳо бо забонҳои тоҷикӣ, форсӣ, русӣ, англисӣ ва дигар забонҳо мурочиат намуда, мавзуро мувофиқи методологияи илмӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Хулоса ва пешниҳодҳои дар охири рисола овардашуда мазмуни кори илмиро инъикос менамоянд ва аз ҷиҳати илмӣ хусусияти навоварона доранд.

Ҳаҷм ва сохтори диссератсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва номгӯйи адабиёти истифодашуда иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Ҳаҷми умумии диссертатсия 166 саҳифаро ташкил медиҳад.

Дар **қисмати муқаддимавии** диссертатсия мубрамияти мавзуи таҳқиқотӣ, дараҷаи омӯзиш, объект, предмет, мақсад, вазифаҳо, асосҳои назариявию амалӣ, методологӣ, пойгоҳ, навгонии таҳқиқот, нуктаҳои

асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи илмӣ, саҳми шахсии довталаб, амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия нишон дода шудааст.

Боби якуми диссертатсия – "Вазъияти иҷтимоӣ ва сарчашмаҳои ахлоқии иншои "Унвону-л-баён" ном дошта, аз се зербоб иборат аст. Зербоби якум "Ҳаёт ва фаъолияти Абдуллоҳи Шабровӣ" буда, дар он маълумот дар бораи ҳаёт ва фаъолияти Абдуллоҳи Шаборвӣ, тасвири вазъи сиёсӣ-иҷтимоии асрҳои XVII ва XVIII Миср оварда шудааст. Диссертант дар ин зербоб рӯйхати осори мутафаккир дар 11 номгӯй оварда, онҳоро мувофиқи мундариҷа ва мазмун ба се бахш тақсим кардааст: 1. Адабӣ. 2. Таърихӣ. 3. Фалсафӣ-ахлоқӣ. Тавре диссертант менависад, ба таълимоти ахлоқии Абдуллоҳи Шабровӣ, ки мафкураи табақаҳои меҳнаткаши ҷомеаро инъикос мекард, як некбинии фараҳбахш – орзуи ояндаи нек ва боварии қатъӣ ба ҷорӣ гардидани адолати иҷтимоӣ хос аст. Мутафаккир масъалаҳои ҳаётан муҳими иҷтимоӣ ва эътирози табақаҳои мазлуми ҷомеаро бар алайҳи зулму истибдод инъикос менамуд..

Дар зербоби дуюм – "Сарчашмаҳои асосии ташаккули ҷаҳонбинии Шабровӣ" мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Ташаккули ҷоҳонбинии Абдуллоҳи Шабровиро диссертант на дар муддати кутоҳ, балки дар давоми тамоми умри ӯ нишон додааст. Ҷаҳонбинии Абдуллоҳи Шабровиро диссертант дар се зинаи бо ҳам алоқаманду пайвади назариву амалӣ: 1) маърифат ё шинохт (худшиносӣ), 2) арзёбӣ, 3) натиҷагирӣ нишон додааст. Ба навиштаи диссертант Шабровӣ ҳамчун мутафаккири тамоюли фалсафӣ дошта, бешубҳа асарҳои Арастуро пурра мутолиа кардааст. Яъне дар ташаккули афкор ва ҷаҳонбинии Шабровӣ мутафаккирони Юнони Қадим нақши бузург гузоштаанд. Диссертатсия нишон медиҳад, ки дар илми фалсафа, ахлоқ ва ҷомеашиносӣ Шабровӣ назари тозаи худро пешкаш кардааст.

Дар зербоби сеюми боби якум – «Унвону-л-баён» – дастури таълимии илми ахлоқ" таърих, сохтор, мундариҷа ва мазмуну моҳияти рисола баррасӣ карда мешавад. Диссертант менависад, ки Шабровӣ маҳз бо ин асари худ дар илми ахлоқ нақши босазое дорад. Ба қавли диссертант дар гузашта таъсири ин асар дар тарбияи ахлоқии ҷомеа таъсири бағоят назаррас доштааст, зеро рисолаи мазкур дар мамлакатҳои Араб, Ҳинд ва Мовароуннаҳру Хуросон ҳамчун асари тарбиявӣ-ахлоқӣ эътироф гардида будааст. Дар ин зербоб диссертант рисолаи мазкурро ҷузъ ба ҷузъ баррасӣ намуда, аз он иқтибосе меорад, ки ба Бузургмеҳр мутааллиқ аст ва ин гувоҳӣ аз он медиҳад, ки Шабровӣ дар таҳияи рисолаи худ то кадом

андоза ба ҳакимону донишмадони қаблазисломии форс ва панду андарзҳои ахлоқии онҳо муносибати некбинона дорад ва берун аз ҳар гуна таассубу хурофоти динӣ мебошад.

Боби дуюми диссертатсия “Андешаҳои ахлоқии Абдуллоҳи Шабровӣ дар «Унвону-л-баён»” буда, аз се зербоб иборат аст.

Зербоби якуми боби дуюм – “Моҳият ва хусусиятҳои категорияҳои ахлоқ дар «Унвону-л-баён»” – ба таҳлили категорияҳои мусбату манфии ахлоқӣ бахшида шудааст. Тавре қаблан ҳам зикр шуд, ба таҳқиқи диссертант Шабровӣ дар асараш “Унвону-л-баён” категорияҳои ахлоқиеро мавриди баррасӣ қарор додааст, ки аксарияти он категорияҳоро Арасту дар “Ахлоқи никомах”-и худ, вобаста ба замони зиндагиаш маънидод карда, тавзеҳ додааст. Вале диссертант бар он бовар аст, ки Шабровӣ категорияҳои ахлоқиро дар пайравӣ ба Арасту бошад ҳам, аммо вобаста ба замони худ шарҳу тавзеҳ додааст. Ба назари диссертант аз моҳият ва хусусиятҳои категорияҳои ахлоқие, ки Шабровӣ дар рисолааш баён кардааст, маълум мегардад, ки дар маркази таълимоташ инсони аз тамоми разолатҳо пок қарор дорад ва дар сиришти он тамоми фазилатҳо ниҳонанд. Ҷавҳари таълимоти ин мутафаккирро маҷмуи арзишҳои инсонгароӣ ташкил медиҳанд.

Дар зербоби дуюм – “Масъалаи фазилат ва разолат аз нигоҳи Шабровӣ” вижагиҳои ин ду категорияи меҳварии ахлоқ баррасӣ мегарданд. Назар ба қавли диссертант зери ин мафҳум тамоми аъмоли хайр ва неки инсон ба монанди «адолат», «саховат», «мурувват», «вафо», «сидқ», «ҳилм», «ҳаё», «иффат», «сабр», «шуҷоат», «зуҳд», «афв», «эҳсон», «тавозуъ», «қаноат» ва амсоли инҳо фаҳмида мешавад. Диссертант андешаи мутафаккиро шарҳ дода менависад, ки пеш аз ҳама ин заҳмат ва машаққатҳо дар роҳи омӯхтани илму адаб ва ба даст овардани маърифат мебошад, зеро илм нур аст ва дар муқобили тамоми ҷаҳолатҳо қарор дорад. Инсон аз ҷаҳолат муртакиби амалҳои зишт мешавад. Ба назари диссертант мутафаккири мисрӣ ба касби илм аҳамияти бештар дода, илмро мояи расидан ба саодат ва фазилати инсон мешуморад. Дар ин зербоб диссертант назару андешаҳои Шабровиро дар мавриди касбу ҳунар, хайрхоҳӣ, ҳақиқатҷӯйӣ, одаби ҳамсоядорӣ, ҳамчунин сифатҳои ахлоқи разила, аз қабили «адоват», «беҳаёӣ», «ғайбат», «ғазаб», «дурӯғ», «душманӣ», «зулм», «исроф», «макр», «мардумозорӣ», «нодонӣ», «ношукрӣ», «суханчинӣ», «туҳмат», «фитна», «фурӯмоягӣ», «фиреб», «ҷаҳолат» ва ғайраҳо мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дода шудаанд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм – “Мавқеи таълимоти ахлоқии “Унвону-л-баён” дар замони муосир” Дар таҳқиқоти диссертант маълум

мегардад, ки таълимоти ахлоқии мутафаккири мисрӣ дар самти имкони таъсири он ба ҷомеаи имрӯзаи тоҷик ва минтақа баррасӣ шудааст. Дар зербоби мазкур муаллиф ба тарбияи дурусти насли ҷавон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъсири манфии ахлоқи кишварҳои бегона, бегонапарастӣ, тақлид ба фарҳанги бегона, шомил шудан ба гурӯҳҳои ифротгарои хориҷӣ, дарк карда натавонистани моҳияти дин, худшиносӣ, ҳифзи марзу бум, суханҳои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бобати тарбияи ватандӯстӣ ва ғайра ба тафсил баррасӣ гардидаанд. Муаллиф тавонистааст нишон бидиҳад, ки дар шароити кунунӣ ахлоқро калиди пешравии ҷомеа ва насли ояндаи миллати тоҷик нишон бидиҳад. Дар ниҳоди онҳо бедор намудани ҳувият ва ғурури миллӣ, ифтихори ватандорӣ, ҳифз кардани ҳар зарра хоки ватани аҷдодиро ҷойгир намоем.

Хулосаҳои диссертатсия дар 7 банд ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар 4 банд пешкаш гардида, мазмуну моҳияти корро ифода карда метавонанд.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии диссертатсия. Муаллиф аз дидгоҳи фалсафӣ барои пурра омӯхтани ин мавзуъ ва мутобиқат ба замони муосир аҳмияти илмӣ назариявӣ гирифтан тавонистааст, ки натиҷаҳои илмиро таҳқиқ намуда ва ҳар як хулосаҳои онро дар омӯзиши минбаъдаи таълимоти ахлоқии мутафаккирони дигар, хусусан олами Шарқ истифода намуд. Манбаи таҳқиқшудаи диссертатсияро барои таҳияи барномаҳои дарсӣ, машғулиятҳои лексионӣ ва семинарҳо доир ба масъалаҳои ахлоқ, таърихи фалсафа, фалсафаи фарҳанг ва монанди инҳо истифода кард. Истифодаи натиҷаҳо ва хулосаҳои диссертатсия дар барномаю китобҳои дарсӣ метавонад пешниҳод намуд, ки тарбияи ахлоқӣ ва насли ҷомеаи тоҷик самара ба бор орад. Вазъи кунунӣ тақозо мекунад, ки асарҳои таъсирбаш ва мутобиқ ба замон барои насли имрӯзу фардо таълиф гардад то ҳар миллат кишвари хешро аз хатарҳои таҳдидкунанда эмин нигоҳ бидорад.

Аз ин ҷост, ки омӯзишу таҳқиқ ва баррасии масоили ахлоқӣ, тарғиби ахлоқи ҳамидада ҷомеа аҳамияти зиёди иҷтимоӣ дошта, натоиҷи таҳқиқи диссертатсияи мазкур низ аз чунин арзиш холӣ нест.

Нашри натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Пажуҳиши мустақилона, муҳтаво ва натиҷаҳои кори таҳқиқотӣ дар 6 мақолаи илмии муаллиф дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба монанди «Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ)», «Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИТ», «Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон», «Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ» дарҷ ёфтаанд. Хулосаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионии муаллиф дар 2

конференсияи ҷумҳуриявӣ маъруза гардидаанд. Ҳамзамон 5 мақолаи илмии муаллиф дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ чоп шуданд. Аз микдори умумии мақолаҳои нашршуда ва маърӯзаҳои қироатнамудаи довталаб, ки 13 мақолаи илмӣ аст, 11 мақола ба мавзуи диссертатсия робитаи бевосита доранд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсия ба талаботи бандҳои 31-33-и "Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ", ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021 таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад. Дисертант тавонистааст, ки диссертатсияи худро мутобиқи талабот ва сохтори дуруст таҳия карда, объект ва предмети таҳқиқотро дар алоқамандӣ бо мавзуъ, вазифаҳои таҳқиқот дар ҳамбастагӣ бо ҳадаф ва нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, ба баёни навгониҳои илмӣ муайян намуда, тавассути методологияи илмӣ-фалсафӣ системанокӣ мантиқи онро таҳлилу баррасӣ ва натиҷагирӣ менамояд. Услуби навишти пайдарҳамии фикр дар ҳама қисматҳои диссертатсия мушоҳида шуда, матни диссертатсия бо номи боб ва зербобҳо дар сатҳи асосноку илмӣ пешниҳод шудааст. Бо назардошти ҳамин хусусият диссертатсияро кори илмии анҷомёфта ва қобили қабул илмӣ ҳисобидан мумкин аст.

Автореферат, ки мазмуни он аз дисертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, № 267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Новобаста аз даствоарду муавффақиятҳо ва пешниҳодҳои ҳадафмандона диссертатсияи мазкур аз норасоиҳо ва ғалатҳое, ки хусусияти ҷузъӣ доранд холӣ нест:

1. Боби якуми рисола бештар хусусияти тавсифӣ дорад. Хуб мешуд, ки диссертант ба ҷанбаҳои таҳқиқии масъала ва мақсадҳои гузошта шуда таваҷҷуҳи бештар зоҳир мекард.

2. Дар охири ҳар зербоби рисола хулосаҳое оварда шудаанд, ки хело мухтасар ба назар мерасанд. Мебоист, ки диссертант хулосаҳои дар зербобҳо дарҷ гардидаро возеҳу ҳадафманд нишон медод.

3. Диссертант барои таҳқиқи мавзуи диссертатсия аз сарчашмаҳои панҷсолаи охир камтар истифода бурдааст. Сабабҳои асосии чунин бархурд ба назар норавшан менамояд.

Камбудиҳои ҷойдошта сифати баланди илмии диссертатсияро коста намегардонанд. Ба инобат гирифтани онҳо дар таҳқиқоти ояндаи диссератант самаранок арзёбӣ мегарданд.

Ҳамин тариқ диссертатсияи Аминов Бахтиёр Усмонович дар мавзуи «Масъалаҳои ахлоқ дар рисолаи «Унвону-л-баён»-и Абдуллоҳи Шабровӣ» барои дарёфти дараҷи илмии номзади илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03 – Таърихи фалсафа (илмҳои фалсафӣ) ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 – и Низомномаи КОА- и Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03 – Таърихи фалсафа мебошад.

Муқарризи расмӣ:
номзади илмҳои фалсафа,мудири
кафедраи фалсафаи МДТ«Донишгоҳи
давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров» Ҳасанова З.А.

Суроғаи: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Хуҷанд, микрн. 28, кӯчаи Пайванд 24,
Тел.: 92-776-21-28;
E-mail: zebiniso-khasanova@mail.ru

Имзои Ҳасанова З.А. -ро тасдиқ менамоям:
Сардори Раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
МДТ "ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров" Сайдуллозода З.С.

Суроғаи муассиса: 735700, Ҷумхурии Тоҷикистон,
шаҳри Хуҷанд, гузаргоҳи Мавлонбеков 1
Телефон: +992(3422) 6-52-73
Сомона: http://hgu.tj
E-mail: rector@ hgu.tj

«12» июни 2025 с.